

ПРОБЛЕМА ЦІННІСНОГО СВІТУ ОСОБИСТОСТІ

В статті представлена одна з найважливіших тем філософії – проблема ціннісного змісту особистості. В нашому дослідженні ми відмічаємо, що в останні роки рішення цієї проблеми зі зростаючою гостротою привертає увагу широкого кола дослідників. Йде осмислення сутності й сенсу життя людини, її місця в світі природи, структури особистості та її суспільних зв'язків. Ціннісний світ особистості завжди неповторний, унікальний та представляється як результат соціалізації, самопізнання, індивідуалізації, де знання індивіда, смак, моральність, етичність, рівень потреб, світоглядні й політичні погляди, стереотипи поведінки та діяльності розкривають різні грані системи цінностей.

Ключові слова: особистість, цінності, ціннісний світ, ціннісні орієнтації, життєвий світ, дозвілля.

Життєвий світ – одне з центральних понять пізньої феноменології Е. Гуссерля, яке розкривається в роботі «Криза європейських наук і трансцендентальна феноменологія» [7, С. 548]. Воно сформульовано ним у результаті подолання вузького горизонту суворого феноменологічного методу за рахунок звернення до проблем світових зв'язків свідомості. Гуссерль виділив характерні риси життєвого світу, він представив його: 1) як основу всіх ідеалізацій; 2) суб'єктивну даність людині в образі й контексті практики – у вигляді цілей; 3) культурно-історичний світ, образ світу, яким він виступає у свідомості різних людських спільнот на певних етапах історичного розвитку; 4) релятивізм; 5) проблемне поле, що не співвідноситься ні з природними дослідними установками людини, ні з установкою об'єктивістської науки; 6) категорію, що володіє інваріантами, на основі яких можливе формування наукових абстракцій і т.д., а також вироблення наукової методології [17, С. 374]. Але даний підхід виявляється суперечливим, тому як життєвість, суб'єктивність і конкретність не входять до області науковості. Незважаючи на це, необхідно відзначити велике значення вчення Е. Гуссерля про життєвий світ. Його заслуга полягає в тому, що він позначив круг найважливіших проблем взаємодії науки і соціально-історичної практики людства.

Проблема особистості, її ціннісного світу є однією з центральних у філософії. Н.А. Бердяєв у роботі «Про рабство і свободу людини» писав: «Людина є загадка не як тварина і не як істота соціальна, не як частина природи і суспільства, а як особистість, саме як особистість. весь світ людини, з єдиною його долею» [5, С. 177]. Особливо в останні роки ця проблема з наростаючою гостротою привертає увагу широкого кола дослідників. Йде осмислення сутності й сенсу життя людини, її місця у світі природи, структури особистості та її суспільних зв'язків. Ці проблеми цікавлять культурологів і філософів культури (В. Біблер, А. Моль, А. Швейцер та ін.). Найбільш активно вивчається ціннісний світ особистості в рамках соціальної філософії (Г.С. Ареф'єва, В.С. Барулін, Д.С. Клемент'єв, І.С. Кон, В.М. Межуєв та ін.). Філософи й методологи науки шукають нові засоби пізнання життєвого світу особистості (Н.С. Автономова, А.Н. Кочергін, Л.А. Мікешина, В.М. Розін та ін.). У філософській антропології ставляться проблеми унікальності людини, цінності її життя, специфіки самовираження (М. Шелер, А. Гелен, Х. Плеснер, П.С. Гуревич, В.П. Алексеев, Б.Т. Григор'ян та ін.).

Однак аналіз літератури показує, що далеко не все дослідницьке поле аксіології особистості освоєно і розроблено. Слабо вивчені соціокультурні аспекти самореалізації особистості, розмита структура її культурних потреб, системи цінностей, ієрархія ціннісних орієнтирів та ідеалів. На це, зокрема, вказується в статті В.І. Мітіної «Світ особистості як світ культури» [11, С. 51]. Дослідник ставить завдання визначення онтологічного статусу особистості в історико-філософському контексті її ціннісного світу. Відзначимо, що аксіологічна проблематика є тією частиною філософського знання, за допомогою якої філософія входить в практичне життя людей, вбудовується в повсякденність.

Життєдіяльність людини детермінована не абстрактними орієнтирами. Вони формуються, головним чином, гуманітарних мисленням, узагальненням економічних, психологічних, етичних, естетичних, теологічних та інших ідей, які мають значення для культури.

«Життєвий світ людини – це історичне і культурне поняття. Він багато разів змінювався і був різним у різних культурах. При цьому він завжди зберігав певні інваріанти» [9, С. 32]. З цього випливає що, будучи складним соціокультурним феноменом, особистість, її ціннісний світ зазнають становлення в нерозривному зв'язку з культурою, сформованою відповідною епохою. А, як відомо, будь-яка культура виробляє свій особистісний ідеал, що включає ті чи інші ціннісні пріоритети.

Дослідження якісно-специфічних уявлень про особистість та її життєвий світ доцільно провести в історико-філософському аспекті. У цьому випадку можливо виявити і простежити динаміку основних характерних особливостей ціннісного світу особистості.

В епоху античності особистість – це маска, «персона», проекція на людину соціальних запитів і потреб. Її ціннісний світ характеризується уособленням природних явищ: могутні безсмертні істоти – боги представлялися у вигляді ідеальних людей.

Деякі вчені вважають, що проникнення в систему цінностей людини античності сприяє виявленню моральних точок дотику з життєвим світом сучасної особистості. Необхідно пам'ятати про те, що саме в античному світі беруть свої витоки науки, пов'язані з вивченням особистості людини і норм спілкування, взаємодії в суспільстві – це етика, психологія, педагогіка, соціальна філософія, соціологія, політологія. Аналізуючи проблеми сучасності, приходимо до висновку, що всі вони беруть свій початок або як мінімум відображені в тій чи іншій мірі в стародавньому світі, наприклад, уявлення про необхідність суміщення свободи людської особистості з обов'язками громадянина, фізичного та духовного станів людини. Платон, зокрема, вважав: суспільне життя повинне будуватися на правильному розподілі цінностей, ставив у своїй ієрархії духовність на перше місце, фізичну досконалість (красу, грацію, здоров'я) – на друге, всілякі матеріальні блага (майно і достаток) – на третє. На думку Платона, порушення гармонії суспільного життя в цілому і життєвого світу зокрема наступала слідом за спотворенням суспільних ідеалів, крахом ієрархії цінностей [14, С. 10].

У стародавній Греції було прийнято вважати, що найбільш повно особистість усвідомлює себе і розкриває свій потенціал, вибудовує свій життєвий світ в політичній діяльності. Тому в систему цінностей особистості представника будь-якої еллінської держави були закладені поняття обов'язку, честі, благородства, велика увага приділялася також правилам життя і поведінки індивіда в суспільстві.

Особливе місце в світі особистості античної людини займало вміння бути щасливою: крім благородства походження, достатку друзів, дружби з хорошими людьми, багатства, доброго і щедрого потомства, до поняття щастя відносилися «... переваги фізичні, як здоров'я, краса, сила, статність, спритність у змаганнях...» [1, С. 91].

Краса трактувалася для кожного віку різними аспектами, але в якості ключового можна виділити вміння володіти своїм тілом: для старця це здатність самостійно виконувати необхідні роботи для свого існування, для зрілої людини – можливість володіти тілом для виконання військових завдань. Для юних «краса полягає у володінні тілом, здатним переносити труднощі, чи будуть вони полягати в бігові чи силі, й у володінні зовнішністю, яка своїм виглядом доставляє насолоду, тому-то атлети, які займаються пентатлоном, володіють найбільшою красою, так як вони за своєю природою однаково здатні як до тілесних змагань, так і до швидкого бігу [1, С. 92]. Красу і здоров'я Аристотель вважав вищим благом.

Проблема цінностей завжди перебувала в центрі уваги національних учень Китаю. Багато китайських філософів – Конфуцій (VI-V ст. до н.е.), Мен-цзи (IV-III ст. до н.е.), Дун Чжуншу (II-I ст. до н.е.), неоконфуціанці Чен І (1033-1107 рр.) та Чжу Си (1130-1200 рр.) та інші інтерпретували ціннісний аспект у контексті дослідження природи людини.

Особливу увагу до внутрішнього змісту особистості, яка виростає з якогось акту творення й прояву волі, фіксується в культурі епохи ранньої імператорської Китаю. Ціннісна проблематика особистості людини в стародавньому Китаї в різні епохи представлялася по-різному. Відмінною особливістю цього періоду є інтерес до внутрішнього світу людини, її емоційного життя, що не було характерно для давнини. У стародавньому Китаї класифікація осо-

бистісного світу цінностей могла здійснюватися за самими різними критеріями: від краси і потворності до прояву вірності государю і висловлення поваги батькам. Істотне значення мала моральна оцінка тієї чи іншої особистості, яка проявлялася як у простих людей, так і у чиновників у взаєминах один з одним або з государем, в поведінці особи в сім'ї.

Наприклад, за часів Конфуція соціально-економічна ломка, що відбувалася в суспільстві, не могла не відбитися на людині, її ціннісному світі. Сучасниками розкривалися невідомі раніше сторони людського характеру, в той же час змінювалася й поведінка особистості, відбувалася зміна життєвих пріоритетів. Це було обумовлено виникненням нової системи цінностей особистості, де на противагу попереднім громадським ідеалам, при яких особистість розглядалася як складова частина сім'ї та патронімії, на перший план виходили прагнення до багатства і знатності, страх опинитися в числі бідних і зневажених.

Цілком справедливо, що такий стан справ не міг залишатися без уваги древньокитайських мислителів, не залежно від їх приналежності до тієї чи іншої етико-політичної школи. Конфуцій в числі багатьох філософів стародавнього Китаю намагався не тільки розібратися в життєвому світі, природи людини, констатувати ті чи інші факти деформації ціннісної системи особистості, а й використовував природні риси людини з користю для власного вчення. З його допомогою він мав намір зупинити «моральну деградацію», змінити перебіг громадського облаштування в русло моральності й духовності. Конфуцій вважав, що в нормально функціонуючому суспільстві людина повинна вміти поєднувати в собі природні якості й сприятливі знання. Видно, що в даному випадку мова йде про модель людини, в основі якої лежить вчення про ідеальну особистість, для якої крім збереження духовного і тілесного здоров'я були актуальні ідеї фізичного безсмертя людини. Особистість представлена в образі «благородної людини», де можливе гармонійне поєднання критеріїв моральності – «жень», духовної культури – «вень» (також сюди можна віднести 17 характерних проявів «поведінки вченого») [8, С. 53]. У той же час самопізнання індивідуума, його моральні та духовні цінності, соціальні цілі, на які були спрямовані його воля й розум, можливості реалізації здібностей і талантів самим безпосереднім чином системи цінностей китайської культури, що володіє універсальними зразками та ідеалами, в даний час не втратили своєї актуальності.

У середні віки життєвий світ особистості розглядався насамперед у рамках картини світу, де «все існуюче сходиться до центрального регулятивного принципу, включається в струнку ієрархію і знаходиться в гармонійному відношенні, з іншими елементами космосу. Оскільки регулятивний принцип середньовічного світу – Бог, мислимий як вище благо і досконалість, то світ і всі його частини отримують моральне забарвлення. «Те, що людині Середньовіччя уявлялося єдиним завершенням в Божестві, і насправді володіло єдністю – бо утворювало моральний світ людей тієї епохи» [6, С. 262]. Релігійні концепції відривали духовну сутність від фізичної. Руйнувалася ідея цілісності людини. Християнські ідеали, таким чином, фізичну досконалість тіла, потреби плоті відносили до категорії, небезпечної для духу, прирікаючи людину на аскетизм, пригнічуючи природні прояви тілесності.

Для епохи Відродження характерна спроба синтезу античного і середньовічного уявлень про особистість, про її життєвий світ. Навіть у всіх елементах побуту виявляються установки щодо особистості. Особистість представляється як вільний індивід, що володіє самосвідомістю, піднесеним прагненням до самореалізації через освоєння, переосмислення і творчу інтерпретацію античної та середньовічної культурної спадщини. Замість теологічної культури середньовіччя ідейні течії Відродження були переорієнтовані на систему цінностей і норми поведінки, ключовою фігурою яких була людина. Перші гуманісти створюють новий ідеал людини – це всебічно розвинена особистість. На противагу попередній епосі яскраво простежується культ земного життя, краси і тіла, яке виступає предметом поклоніння, джерелом захоплення і насолоди. Спосіб життя, при якому була можлива реалізація такого підходу, поряд з навчанням дворянської і буржуазної молоді мистецтву, природничим знанням, військовій справі, проявлявся в отриманні необхідних навичок в полюванні, іграх, танцях, змаганнях. У всіх країнах, де створювався образ нової людини, в центрі уваги стояло тіло, а фізична краса вбачалася підкреслено чуттєвою [20, С. 124].

У Новий час спостерігається переважно соціально-критичне мислення на противагу догматичному середньовічному сприйняттю світу. У цей період було покладено початок

філософським теоріям самосвідомості та знання, науки і техніки, пріоритет перейшов до класичної для європейської культури та філософії проблеми свободи, проблеми особистості та її нової ціннісно-практичної орієнтації в господарській практиці.

У німецькій класичній філософії під особистістю розуміється індивід, що володіє розумом і підкоряється моральному закону, який стає особистістю завдяки самосвідомості (І. Кант) і прагненню до свободи і абсолютного розуму (Гегель). Їх ідеї і в даний час допомагають осмислити проблематику сучасного спорту. Зокрема, філософсько-педагогічні погляди І. Канта лягли в основу принципів спортивної педагогіки, де гуманізм висувається на перше місце [16, С. 137].

Марксистське трактування полягає в тому, що особистість визначається як стійка система соціально-значущих рис (ознак, характеристик), що «вписують» індивіда в члени того чи іншого суспільства або якої-небудь соціокультурної спільності людей.

Цілком зрозуміло, що в Новий час існували інші трактування особистості. Свої думки з цього предмету висловлювали й представники різних філософських течій ХІХ–ХХ ст. (філософська антропология, антропокосмізм, фрейдомарксизм та ін.). Так, наприклад, однією з центральних проблем філософії представників персоналізму стало питання про універсальний розвитку людини і людської особистості. Їх увага зосередилася на кризі самої людини, проблемі реального людського існування, що гостро встала саме в ХХ столітті, питанні про місце людини в історичному процесі, в пізнанні і перетворенні дійсності, про духовний зміст особистості, умовах справжнього людського взаєморозуміння та взаємодії людей.

Розгляд особистості в образі людини, що володіє прагненням і волею до самореалізації, часом навіть ціною відмови від загальнолюдських культурних, насамперед, моральних норм, властивий сучасним західним філософам. Деякі з них характеризують особистість як людину, чия свідомість травмовано культурою і долає культурний диктат в процесі сублімації. Даний процес представлений як єдино можливий і передбачає звільнення від неврозів, викликаних неможливістю самореалізації [19, С. 248].

Звернувшись до творчості Н.А. Бердяєва, варто розділити позицію багатогранного розгляду проблем особистості і, перш за все як аксіологічної, оцінної категорії. Світ особистості виступає як певна цілісність, що проявляє себе по відношенню до загальнолюдських цінностей як самоцінність. Напевно, саме цю духовну нескінченність особистості мав на увазі Н.А. Бердяєв, коли стверджував, що «Людина є загадка в світі, і найбільша, можливо, загадка. Людина є особистість не за природою, а за духом. Особистість не є частина і не може бути частиною стосовно до якого-небудь цілого, хоча б до величезного цілого, всього світу» [4, С. 11]. Особливу роль у становленні такої смислової характеристики особистості відіграє феномен духовності. Слід зазначити, що людська сутність характеризується також межами розумного матеріального споживання, це дозволяє людині залишатися людиною.

У другій половині ХХ століття щодо аналізу проблеми феномена духовності стала переважати концепція духовного виробництва, яка в свою чергу виразилася в двох редукціоністських підходах. У першому випадку – соціальному, що зводить свідомість суб'єкта до його соціоморфних параметрів. У другому – гносеологічному, що аналізує зміст свідомості виключно виходячи з об'єкта відображення. Але, поділяючи думку В.Г. Федотової, можна говорити про те, що «... жоден з цих підходів не вловлює того змісту свідомості, яке може бути охарактеризоване терміном духовність. Адже поряд з цією характеристикою свідомості й поведінки, життя в цілому може бути бездуховна свідомість, поведінка, життя» [18, С. 25].

Духовність – це концентрація емоційних та інтелектуальних можливостей людини, що виявляється в її життєвідчуттях через внутрішні якості, що важко виражаються: тонкість, об'ємність, глибина, сила, суперечливе прагнення до свободи і гармонії з навколишнім світом та їх усвідомленням.

Становлення ціннісного світу особистості проходить через ряд ступенів, що утворюють своєрідну ієрархію соціокультурних потреб особистості: матеріальних, соціальних, духовних, а також систему ціннісних орієнтирів та ідеалів.

П. Хайду початок процесу формування особистої системи цінностей розглядає з моменту, «... коли індивід отримує сигнали від суспільства, на основі яких він усвідомлює цінності та вибирає з них значимі для себе. Вибір цінностей насправді являє собою свідому

перевагу певних предметів, форм діяльності, поведінки та відмову від інших аналогічних явищ. Ці переваги, стаючи визначальними факторами індивідуального існування, проявляються в роботі, у житті, у виборі подружжя й під час навчання, що підготовлює всі ці дії, в якості потреб і намірів, а на більш високому рівні – в якості життєвих принципів, рішень і виборів» [21, С. 159].

Практично всі соціально-гуманітарні науки: педагогіка, психологія, соціальна психологія, соціологія, філософія, етика, естетика, соціальна філософія – в тій чи іншій мірі, в різних аспектах виходять на проблему становлення особистості, її внутрішнього світу, вираженого ціннісними орієнтаціями.

У даному контексті доцільно простежити повний цикл формування ціннісних орієнтацій у педагогічній аксіології [2, С. 11] на прикладі фізкультурно-спортивної підготовки, який представлений в наступних етапах: 1) пред'явлення цінностей вихованцю – демонстрація краси, здоров'я, сили духу, впевненості, згуртованості спортсменів; 2) усвідомлення ціннісних орієнтацій особистістю – бажання бути успішним, сильним, здоровим і красивим, шанованим серед однолітків притаманне багатьом дітям; 3) прийняття ціннісної орієнтації – вихованець інтегрує свій життєвий світ з цінностями спорту; 4) реалізація ціннісних орієнтацій в діяльності та поведінці – в цьому випадку особистість в ході спортивної діяльності діє й надходить відповідно до норм і правил, прийнятих у конкретних видах спорту; 5) закріплення ціннісної орієнтації в спрямованості особистості й переведення її у статус якості особистості – цінності спорту (здоровий спосіб життя, дисциплінованість, чесна гра, цілеспрямованість та ін.) накладають певний відбиток і проявляються в повсякденному житті особистості, що займається спортом; б) актуалізація потенційної ціннісної орієнтації, що полягає в якостях особистості педагога: саме професіоналізм тренера, його ставлення до освітнього, виховного, тренувального процесу, до самих спортсменів, до суперників і до себе може стимулювати освоєння нових цінностей фізичної культури і спорту.

Аналіз наведених етапів формування ціннісних орієнтацій дозволяє виокремити ключові напрямки роботи над ціннісним стрижнем особистості: висування цінностей вихованцю з боку тренера, усвідомлення цінностей, прийняття усвідомленої ціннісної орієнтації суб'єктом, закріплення ціннісних орієнтацій. У цьому сенсі коректно стверджувати, що спорт характеризується як феномен, що володіє значним потенціалом у аспекті його гуманістичних цінностей та ідеалів.

У даному контексті важливо показати і наведену угорським соціальним психологом та педагогом Ф. Патакі класифікацію тих цінностей, які індивід може приймати або відкидати [21, С. 159]:

- 1) суспільно-політичні цінності (суспільне життя, особисте життя, оціночне відношення до громадських перспектив, патріотизму, інтернаціоналізму та ін.);
- 2) колективістські цінності (солідарність, спільна дія, здатність узгодження й підпорядкування особистих інтересів, дисципліна та ін.);
- 3) інтерперсональні цінності, або цінності-відношення (дружба, секс, відношення до дорослих і однолітків, а також оцінка їх поведінки);
- 4) об'єктивовані цінності (наука, мистецтво, інтелігентність, мораль);
- 5) цінності «Я» (особисті перспективи, кар'єра, вибір професії, самоздійснення);
- 6) предметні цінності (переважна поведінка й оцінка насамперед предметів споживання).

Ціннісний світ особистості завжди неповторний, унікальний і представляється як результат соціалізації, самосвідомості, індивідуалізації, де знання індивіда, смак, моральність, рівень потреб, світоглядні та політичні погляди, стереотипи поведінки і діяльності розкривають різні грані системи цінностей. Суб'єктивна система цінностей людини насамперед складається з елементів історично і соціально даною йому об'єктивної системи цінностей. Так як уявлення про цінності конкретних предметів і явищ повсякденного навколишнього життя людини формуються головним чином під впливом соціокультурного середовища, то і властиві саме для нього особливості, засвоєні індивідом, стають його ціннісними орієнтаціями. Слід зазначити, що вони ж і впливають на формування системи, для якої характерне встановлення певних відносин між цінностями, їх ранжування в залежності від підвищення значущості, як для самого індивіда, так і для суспільства. Спорт

у цьому плані служить найбільш оптимальним середовищем, що відповідає даній схемі формування системи цінностей суспільства і особистості.

Особливе місце при розгляді ціннісного світу особистості займають ідеї Абрахама Маслоу [10, С. 211], представлені в роботі «Мотивація і особистість», що стали основою справи всього його життя, що зробили велике значення на формування позитивного і цілісного погляду на людську природу, ціннісний світ особистості. Усвідомлення людських цінностей А. Маслоу представляє як єдино відомий спосіб запобігти спотворення нашого сприйняття природи, суспільства або самих себе.

Маслоу акцентує увагу на необхідності розгляду особистості як єдиного цілого, з урахуванням впливу культури, оточення, соціального середовища, складної мотивації, немотивованої поведінки і здорової мотивації. Крім того, питання, зазначені Маслоу, змушують все більше приділяти уваги проблемам самоактуалізації цінностей, вибору та розвитку більш цілісного уявлення про особистість. Центральними поняттями в його теорії є мотивація, потреби та їх ієрархія, яка представлена певною структурою нижчих і вищих потреб (починаючи з фізіологічних і продовжуючи психологічними потребами – в безпеці, любові, повазі й самоактуалізації, в бажанні знати й розуміти).

Саме через задоволення базових (соціокультурних) потреб, появу вищих потреб, через сприйняття самоактуалізації, повноти самореалізації, все більш повного розкриття ресурсів особистості та її потенційних можливостей з подальшими відчуттями розвитку, зрілості, здоров'я та автономії, за Маслоу, відбувається становлення ціннісного світу і розвиток здорової особистості. Він говорить про те, що: система життєвих цінностей самоактуалізуючих людей ґрунтується на їх філософському прийнятті себе, людської природи, соціального життя в цілому, а також природи і фізичної реальності, завдяки чому формуються ціннісні орієнтації індивідів у повсякденному житті.

Вельми доступно А. Маслоу показує важливість процесу задоволення базових потреб індивіда, від чого залежать принципи і життєві цінності особистості. Так він зіставляє соціальну поведінку, устремління і сприйняття світу людьми, чиї базові потреби не задоволені та чиї базові потреби задоволені більшою мірою. У першому випадку для людини світ представляється як джерело підвищеної небезпеки, і в цій ситуації необхідна система життєвих цінностей, сформована під домінуванням нижчих потреб (в першу чергу виділяється потреба в безпеці). У другій ситуації люди поведуться зовсім інакше: приймаючи ці потреби та їх задоволення як належне, вони мають можливість реалізації вищих уподобань. Ціннісний світ самоактуалізованої особистості представляється абсолютно унікальним і неповторним.

Істинно значимими є міркування Маслоу про те явище, коли цінності, до яких людина виявила наполегливе прагнення, через деякий час після їх досягнення втрачають свою мотивуючу силу.

В той же час можна бачити і протиріччя в його теорії мотивації та ієрархії потреб, на які він сам і вказує, посилаючись на ті чи інші вихідні умови, при яких його ідеї можуть мати інше розуміння і значення. Аналіз його роботи показав: з одного боку, задоволення всіх базових потреб робить людину хорошою і здоровою, а з іншого – може створити труднощі для людини. Чому виходить такий двоякий ефект задоволення потреб, А. Маслоу не пояснює.

Існують й інші приклади того, що потреби, як, втім, і інтереси, норми, установки, орієнтації в багатогранних і складних взаємозв'язках з іншими елементами структури людської діяльності, з процесом пізнання, є важливою складовою частиною поняття цінності. Тому багато психологів і філософів ставлять поняття цінність в пряму залежність від бажаного (Мейнонг), від інтересу (Перрі). А класифікацію цінностей в прямій залежності від класифікації потреб розглядав О.Г. Дробницький.

Взагалі, коли йдеться про людські цінності, то завжди маються на увазі, перш за все, внутрішні, духовні цінності та переконання людини. Існування духовних цінностей, їх збереження та передача здійснюються головним чином у матеріальній формі за допомогою різних культурних джерел: книг, картин, театру, кіно, фізичної культури і спорту; технологічних засобів: радіо, телебачення, комп'ютерної техніки та Інтернету, а також багато чого іншого, з допомогою і під впливом чого відбувається формування особистості – її світоглядних поглядів, життєвих установок і ціннісних орієнтацій, моральних і етичних прин-

ципів. Але свій унікальний неповторний ціннісний світ людина формує сама: «... ідеальні образи блага, щастя гармонії без належної інституціоналізації не є абсолютними гарантами позитивної стабільності ціннісного буття людини» [15, С. 38].

Вивчення цінностей особистості засноване на визначенні їх ієрархії. У нашій країні, особливо в останнє десятиліття приділяється пильна увага дослідженням ціннісних уподобань та їх динаміки, соціальних проблем, зокрема тих, які стосуються молоді. Опитування населення України проводять і Центр «Соціальний моніторинг», і Український інститут соціальних досліджень респондентів від 18 років та старше, яке було складовою проекту «Світове дослідження цінностей». Крім того, до аналізу включені окремі індикатори моніторингового опитування громадської думки населення України, яке щомісяця проводиться Українським інститутом соціальних досліджень та Центром «Соціальний моніторинг».

Соціально-демографічне дослідження «Молодь в Україні: спосіб життя і ціннісні орієнтації» у квітні 2010 року дало змогу одержати інформацію про пріоритети у системі цінностей сучасної молоді, її погляди та плани на майбутнє. За його результатами можна стверджувати, що поширення моделі здорового способу життя, відповідальності особистості за своє здоров'я має добрі перспективи за умов створення в сучасній Україні сприятливого соціально-економічного середовища. Адже найбільш важливим для сучасної молоді є здоров'я: 99% респондентів вважають його важливим, у тому числі 87% – дуже важливим. Також дуже важливими для молодих людей є вічні цінності – сім'я, діти, кохання (їх відзначили як дуже важливі відповідно 81%, 72% і 70% респондентів), так і матеріальні аспекти – матеріальний добробут, хороша робота та професійна зайнятість (відповідно 77% і 70%) [12, С. 31].

В ході дослідницької роботи велику увагу було приділено проблемам соціалізації, політичної культури, способу життя, ціннісних орієнтацій у молодіжному середовищі.

Свідченням неамбітності більшої частини молоді є неважливість таких цінностей, як високе службове та громадське становище, (це дуже важливо лише для 36% респондентів, не важливо – для 22%), а також можливість розвитку, реалізація своїх здібностей, талантів (дуже важливо для 45%, не важливо для 12%). На жаль, значна частина молоді у теперішній час недооцінює значення саморозвитку особистості. Повноцінний відпочинок та розваги теж не є пріоритетними для більшості молодих людей (дуже важливо для 44%, не важливо для 11 %) [12, С. 32].

Соціологічні дослідження, характеризують систему цінностей молоді, як синтез цінностей сучасного інформаційного суспільства та традиційних ідеалів. Особливістю ціннісної сфери особистості сучасних студентів є їх висока гнучкість і динамічність, переважання індивідуальних цінностей над соціальними. Серед найважливіших компонентів повноцінного, гармонійного життя людини пріоритетними є здоровий спосіб життя, матеріальний добробут, навчання, отримання професійної освіти, кар'єрний ріст. У молодіжному середовищі стверджуються індивідуалістичні орієнтації, прагнення піти від загальних завдань соціуму в рішення особистих проблем.

Але саме здоров'я: фізичне, психічне, соціальне, моральне та провідні стрижневі якості особистості: впевненість у собі, працездатність, цілеспрямованість, сильна воля, ініціативність, соціальна комунікабельність, вихованість і доброта у ставленні до інших людей, які саме й формуються в процесі занять фізичною культурою і спортом, є обов'язковою умовою успіху в житті. І це необхідно впроваджувати у свідомість молоді.

Цікаві дані були отримані в дослідженні, проведеному у 2009 році Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. Ними було вивчено дозвілля молоді: структура і можливості її дозвілля. На основі аналізу даних соціологічних досліджень України можна припустити такі уподобання молоді: на першому місці – перегляд телепрограм (76% опитаних), на другому місці – зустріч з друзями поза домом (51,4% опитаних), на третьому – приймання гостей та відвідування друзів та знайомих, дещо втратив популярність (всього 38,7% опитаних), далі йде читання газет, журналів та художньої літератури (відповідно 29,4%, 25,2% та 26,6% опитаних). На тлі загального падіння дозвільних уподобань радикальне підвищення спостерігається у залученні молоді до Інтернет-мережі. Загалом на момент проведення опитування Інтернетом користувалось 51,5% молодих українців, зараз це чи не найпопулярніший спосіб проведення вільного часу. В Інтернеті проводять час

27,4% українців, грають у комп'ютерні ігри вже 15–25% молоді. Зокрема слухають музику в Інтернеті 47,9% українців, дивляться фільми, серіали 41,2% українців, дивляться фотографії, образотворчі матеріали 15,6%. Читають в мережі газети, журнали 26,5% українців, читають художні тексти 15,6% молоді. Так само активно змінює Інтернет і практики спілкування. Приймають і відправляють повідомлення електронною поштою 54,9% українців, спілкуюся в соціальних мережах 43,2% українців, спілкуються в чатах, на форумах, блогах відповідно 41% та 27,6%, знайомляться на сайтах знайомств 16,4% росіян та 7,8% українців. На жаль, відбувається активне проведення дозвілля молоді в Інтернет-мережу [22].

Також пізнавальне дослідження проведено між студентами I-V курсів Кременецького гуманітарно-педагогічного інституту імені Тараса Шевченка при використанні соціологічних опитувань та експериментальних методів. Проведене опитування студентів виявило найбільш значущі чинники, що впливають на формування культури дозвілля й активне ставлення студентів до його проведення. Частина студентів віддають перевагу пасивним формам дозвілля, оскільки володіють слабкою орієнтацією на рухову діяльність, пов'язану зі зміцненням здоров'я, недооцінюють роль фізичної культури як чинника духовного розвитку. Також дозвілля студентів I-II курсів та III-V відрізняються, таблиці, найбільш пріоритетними видами дозвіллевой діяльності для студентів I-II курсів є перегляд телепрограм, гра на комп'ютері, активний відпочинок, творчі заняття, читання. Але реально найбільше часу відводять для перегляду телепрограм, гри на комп'ютері, допомоги батькам вулиці, майже нічого не роблячи або бешкетуючи, а заняттям у спортивних секціях надають майже останнє місце; а для студентів III-IV курсів пріоритетними є спілкування з друзями по телефону, у компанії, перегляд телепрограм, допомога батькам, а також значимо з'являється інтерес до занять у спортивних секціях і самостійних занять спортом [13, С. 207].

З ростом числа молодих людей, що вступають у шлюб з метою створення сім'ї, виховання дітей (що слід відзначити як позитивний факт), зменшується число провідних своє дозвілля активно і пізнавально. Чітко простежується тенденція зниження інтересу і можливостей проведення свого вільного часу ефективно, тобто з орієнтацією на розвиток особистісних якостей людини, задоволення соціально значущих потреб – духовних, фізичних і т.д. Адже, як відомо, повноцінне дозвілля виступає фактором здорового і щасливого життя. Природно, чим багатше ставлення людини до навколишнього світу, до інших людей, тим багатший її внутрішній світ, складніші, різноманітніші її життєві прояви [3, С. 303].

Слід зазначити, здоровий спосіб життя, фізкультурно-спортивна діяльність в структурі вільного часу, як не парадоксально (адже держава витрачає величезну кількість коштів для створення необхідних для цього умов), втрачають свою популярність, витісняються більш простими, нерідко примітивними засобами отримання відчуття успішності, радості і задоволення.

Цілком очевидно, дана ситуація не повинна бути нормою сучасних суспільних обставин, а тому, взявши на озброєння ціннісний потенціал фізичної культури і спорту, необхідно показати: суспільству, молоді – всілякі моделі проведення вільного часу, способи особистісного розвитку та життя; органам державного управління і влади – що потрібна чітко сформульована й ефективно діюча державна ідеологія, спрямована на реалізацію поставлених завдань перед українським суспільством.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що спосіб життя і дозвілля молодого покоління України формують соціально-економічні, культурні та матеріальні умови. Суттєву роль відіграють духовність і менталітет українців. Ментальність виражається як синтез традиційних ідей, цінностей та установок. Також виявлено, що в цілому у населення країни відбувається втрата цінності домашнього проведення часу, зростає прагнення проводити дозвілля поза своєї сім'ї. Молодіжне дозвілля характеризують висока значимість комп'ютерних технологій, орієнтація на споживання в дозвіллі, схильність до соціальних захворювань, низька культура здоров'я.

Базисні цінності спортивної сфери в специфічній формі обумовлюють генотип соціального життя, культурологічне цивілізаційне ядро, відповідно до якого відтворюються основні структури суспільного життя, особистісні якості, типи мислення. Ціннісний світ особистості завжди неповторний, унікальний і представляється як результат соціалізації, самосвідомості, індивідуалізації, де знання індивіда, смак, моральність, рівень потреб, світоглядні та політичні погляди, стереотипи поведінки і діяльності розкривають різні грані.

Література:

1. *Аристотель*. Этика. Политика Риторика. Риторика. Поэтика. Категории. – Минск: Литература, 1998,- 1391 с.
2. *Асташова Н.А.* Концептуальные основы педагогики // Н.А. Асташова /Н.А. Педагогика. – 2002. – № 8. – С. 8 -13.
3. *Афанасьев В.Г.* Системность и общество / В.Г. Афанасьев. – М.: Политиздат, 1980. – 386 с.
4. *Бердяев Н.А.* О рабстве и свободе человека: Царство Духа и Царство Кесаря / Н.А. Бердяев. – М.: Республика, 1995.-С.11-162.
5. *Бердяев Н.А.* О человеке, его свободе и духовности: избр. труды / Н.А. Бердяев; ред.-сост. Л.И. Новикова, И.Н. Сиземская. – М.: Моск.психол.-соц.ин-т: Флинта, 1999. – 312 с.
6. *Гуревич А.Я.* Категории средневековой культуры: избр. труды, – Т.2 / А.Я. Гуревич. – М.: ЦГНИИ ИНИОН РАН, 1999. – 350 с.
7. *Гуссерль Э.* Логические исследования. Картезианские размышления. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Кризис европейского человечества и философии. Философия как строгая наука. Э. Гуссерль. – Минск: Харвест; М.: АСТ, 2000. – 752 с.
8. *Личность в традиционном Китае* / отв. ред. *Л. П. Делюсин* [и др.]. – М.: Наука: Восточная литература, 1992. – 325 с.
9. *Лекторский В.А.* Философия, общество знания и перспективы человека / В.А. Лекторский // Вопросы философии.-2010.-№8.-С. 30-34.
10. *Маслоу А.* Мотивация и личность / А. Маслоу – 3-е изд. – СПб.: ПИТЕР, 2003. – 351 с.
11. *Митина В.И.* Мир личности как мир культуры / В.И. Митина // Вестник Моск. ун-та. Серия 7, Философия. – 1997. 6. – С. 51-64.
12. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / За ред. *Е.М. Лібанової*. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. – 248 с.
13. *Олійник І., Єрусалимець К.* / Формування культури дозвілля студентської молоді / Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: збірник наукових праць, №1 (21), 2013, С. 207-212.
14. *Платон*. Политик // Сочинения в 3 т. / Платон. – М.: Мысль, 1971. – Т. 3, ч. 2. – С. 10-82.
15. *Риккерт Г.* Введение в трансцендентальную философию. Предмет познания / Г. Риккерт – Киев, 1904. – 258 с.
16. *Сараф М.Я.* О продуктивности философско-педагогических идей. Канта и Шлейермахера для осмысления детского спорта / М.Я Сараф / Спорт, духовные ценности, культура. – М.: РГАФК, 1997. – Вып. 7. – С. 137-141.
17. *Філософський енциклопедичний словник* / Під ред. *В.І. Шинкарука, Є.К. Бистрицького, М.О. Булатова*. – 5-е вид. – Київ, «Абрис», 2002. 744 с.
18. *Федотов В.Г.* Духовность как фактор перестройки /В.Г. Федотов / Вопросы философии – 1987. – № 3. – С. 11-28.
19. *Фрейд З.* Психология бессознательного: сб. произведений /З. Фрейд; под ред. М.Г. Ярошевского. – М.: Просвещение, 1990. – 448 с.
20. *Фукс Э.* Иллюстрированная история нравов: Эпоха Ренессанса / Э. Фукс; пер.с нем. – М.: Республика, 1993.- 511 с.
21. *Хайду П.* Воспитание ценностных ориентации /П. Хайду // Моральные ценности и личность / под ред. А.И. Титаренко, В. О. Николаичева. – М: Изд-во МГУ, 1994. – С. 155-164.
22. <http://www.dif.org.ua/ua/publications/articles/zlobina3.htm>

Алексин И.Я. Проблема ценностного мира личности

В статье представлена одна из важнейших тем философии – проблема ценностного содержания личности. В нашем исследовании мы отмечаем, что в последние годы решение этой проблемы с растущей остротой привлекает внимание широкого круга исследователей. Идет осмысление сущности и смысла жизни человека, его места в мире природы, структуры личности и ее общественных связей. Ценностный мир личности всегда неповторимый, уникальный и представляется как результат социализации, самопознания, индивидуализации, где знания индивида, вкус, нравственность, этичность, уровень потребностей, мировоззренческие и политические взгляды, стереотипы поведения и деятельности раскрывают разные грани системы ценностей.

Ключевые слова: личность, ценности, ценностный мир, ценностные ориентации, жизненный мир, досуг.

Oleksyn I.J. The problem of the individual values of the world

The paper presents one of the major themes of philosophy – the problem of the content of the individual values. In our study, we note that in recent years the solution to this problem with increasing severity attracts a wide range of researchers. There is understanding the nature and meaning of human life, its place in the world of nature, structure, identity and social relationships. Valuable always unique world of the individual, unique and presented as a result of socialization, self-individualization, where knowledge of individual taste, morality, ethics, level of needs, ideological and political attitudes, behavioral patterns and reveal different facets of values.

Keywords: *personality, values, world values, vital world, leisure.*

В.Л. Павлов,

*канд. филос. наук, доцент кафедры философии
Национального университета пищевых технологий, г. Киев*

ПРИОРИТЕТЫ И ЦЕННОСТИ ДЕКАБРИСТСКОГО ДВИЖЕНИЯ В РОССИИ (ВЗГЛЯД С ПОЗИЦИЙ ФИЛОСОФИИ)

Часть первая

Декабристы — передовые представители российского дворянства

Осуществляется философский анализ приоритетов и ценностей декабристского движения в России. Исследуются его причины. Особое внимание уделяется трактовке декабристами феноменов справедливости, свободы и равенства.

Ключевые слова: *дворяне, декабристы, крепостничество, государство, справедливость, свобода, равенство.*

Декабристы – передовые представители российского дворянства, подготовившие и осуществившие в 1825 г. восстания против царского самодержавия (14 декабря в г. Санкт-Петербурге и в конце декабря в Киевской губернии (с. Трилесь, г. Васильков и другие населенные пункты)). Видели свою задачу в том, чтобы кардинально изменить функционирование российского общества и государства. Преследовали, среди остальных, *две основные цели*, каждая из которых, по их мнению, имела в высшей степени справедливый характер, – утверждение в России вместо монархии республиканской формы правления и отмена крепостного права. Оценивая место и роль декабристского движения в истории российского общества первой четверти XIX ст., важно помнить, что люди, создавшие его организационную структуру, а также соответствующую идеологию, и пытавшиеся реализовать на практике ее базовые установки, принадлежали к сословию, занимавшему в российском социуме одно из центральных мест и имевшему собственную довольно длительную историю.

Дворянство в России начало формироваться в XII–XIII ст. Не в последнюю очередь именно благодаря усилиям этого сословия в 1649 г. в стране было узаконено крепостное право. Помещичье землевладение, особенно крупное, стало «хребтом» экономической и политической жизни российского общества, а институт дворянства – неотъемлемой составляющей функционирования государства. Многие дворяне, будучи помещиками, пребывали одновременно на государственной службе. Значительное число служило в армии. Изданный 18 декабря 1762 г. императором Петром III Закон «О даровании вольности и свободы всему российскому дворянству» (его называют еще Манифестом о вольности дворян), установил в России *исключительное право (монополию) дворян на владение землей*. При императрице Екатерине II (21 апреля 1785 г.) был принят еще один законодательный акт – «Грамота на права, вольности и преимущества благородного российского дворянства» (так называемая Жалованная грамота дворянству) – которым этому сословию даровались широкие права и привилегии. На многие годы оно стало своеобразной кастой неприкосновенных. Дворянство получило чрезвычайно широкие полномочия в разных сферах обще-